

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри психології та педагогіки

ГОМОНЮК Олени Михайлівни

на дисертацію **ДЕМЧЕНКА Віталія Миколайовича**

на тему: **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів»**,

подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність звернення здобувача до проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів не викликає сумніву з кількох причин. По-перше, в умовах воєнного стану, загроз державному суверенітету, посилення глобалізаційних впливів і євроінтеграційних трансформацій питання збереження й розвитку національної ідентичності набуває стратегічного значення для українського суспільства. Йдеться про засвоєння учнями знань про історію, культуру, мову, традиції та символи України у нерозривній єдності зі становленням ціннісного ставлення до держави, народу, громади, родини, рідного краю та власної громадянської відповідальності.

По-друге, молодший шкільний вік є особливо чутливим періодом для формування первинних уявлень дитини про себе як представника національної спільноти. Саме початкова школа створює фундамент для розвитку національної самосвідомості, патріотичних почуттів, поваги до культурної спадщини, відкритості до європейських цінностей і здатності дитини усвідомлювати власну належність до українського суспільства. За такої ситуації вчитель початкової школи постає не лише організатором навчальної діяльності, а й носієм цінностей, посередником між культурною традицією та особистісним досвідом дитини.

По-третє, сучасна професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи потребує переосмислення з огляду на виховні завдання Нової української школи. Аналіз освітньої практики засвідчує, що національно-патріотичний компонент часто представлений у змісті підготовки імпліцитно, розпорошено між окремими дисциплінами та не завжди забезпечений методичною конкретністю. Тому проблема підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності молодших школярів потребує цілісного наукового обґрунтування, системної моделі, педагогічних умов, діагностичного інструментарію та методичного супроводу.

По-четверте, особливої значущості означена проблема набуває в контексті професійної готовності майбутнього педагога. Сучасний учитель початкової школи має володіти знаннями про феномен національної ідентичності у поєднанні з методикою формування означеного феномену в учнів, умінням інтегрувати національно-ціннісний зміст у різні освітні галузі, організовувати виховні події, працювати з культурними артефактами, локальною історією, дитячим досвідом, родинною пам'яттю, мистецькими, фольклорними, ігровими та цифровими засобами.

Отже, дисертація Демченка Віталія Миколайовича є актуальною, своєчасною та значущою для педагогічної науки і практики вищої педагогічної освіти, оскільки спрямована на розв'язання важливого науково-педагогічного завдання щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в Хмельницькому національному університеті та відповідає сучасним науковим напрямам професійної підготовки майбутніх педагогів, громадянського й національно-патріотичного виховання, формування професійної готовності здобувачів вищої освіти, удосконалення змісту педагогічної освіти відповідно до завдань Нової української школи, воєнних і повоєнних викликів, а також євроінтеграційного розвитку української освіти.

До найбільш суттєвих наукових результатів, які містяться в дисертації, варто віднести те, що в ній уперше виокремлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів у процесі фахової підготовки. Серед них особливе значення мають аксіологізація та смислова персоналізація підготовки майбутніх учителів на засадах національно-громадянських і європейських цінностей; міждисциплінарна інтеграція змісту та методик формування національної ідентичності в освітні компоненти професійної підготовки; практико-орієнтоване моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності з формування національної ідентичності на засадах сучасних педагогічних технологій і рефлексивного аналізу.

Розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Її структура охоплює методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностико-результативний блоки. Така модель дає змогу цілісно представити логіку досліджуваного процесу: від соціального замовлення, мети, завдань, методологічних підходів і принципів до реалізації педагогічних умов, етапів підготовки, критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності майбутніх учителів.

З нашої точки зору, науково цінним також є те, що здобувач уточнив сутність поняття «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів як інтегративну, багатокомпонентну й динамічну професійно-особистісну якість, що поєднує мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний та діяльнісно-рефлексивний компоненти. Такий підхід дозволяє уникнути вузького трактування готовності лише як сукупності знань або методичних умінь і підкреслює її ціннісну, змістову та практико-рефлексивну природу.

Автором дисертації встановлено та схарактеризовано структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Мотиваційно-аксіологічний компонент визначає внутрішню ціннісну орієнтацію майбутнього педагога та готовність брати відповідальність за виховний результат. Когнітивно-методичний компонент охоплює систему знань про феномен національної ідентичності, механізми її становлення в молодшому шкільному віці та методичний інструментарій.

Діяльнісно-рефлексивний компонент відображає здатність утілювати національно-ціннісний зміст у конкретних педагогічних діях, оцінювати їхню ефективність і здійснювати професійну рефлексію.

Позитивної оцінки заслуговує визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості відповідної готовності. До критеріїв віднесено мотиваційно-ціннісний, змістово-інструментальний та операційно-оцінювальний. Рівневу характеристику подано через високий, середній і низький рівні, що забезпечує можливість педагогічного моніторингу динаміки підготовленості майбутніх учителів до виконання означеної виховної функції.

Відзначимо, що у роботі приділено увагу теоретичному обґрунтуванню проблеми у поєднанні з конкретним навчально-методичним забезпеченням. Значущими є запропоновані формати навчальної взаємодії: «Педагогічна дилема як інструмент аксіологізації», метод «конструктор виховної події», квест «Локальна ідентичність як ресурс уроку», рефлексивний щоденник професійної ідентичності, метод «Ожилої історії» засобами AR-технологій, творчі воркшопи, кейс-методи, ділові й рольові ігри. Окреслені засоби створюють умови для переходу від декларативного патріотичного виховання до методично організованої, змістовної та особистісно значущої педагогічної діяльності.

Заслуговує на схвальну оцінку розроблена автором класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів. Вона охоплює семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби, кожна група яких має відповідне функціональне призначення. Така класифікація є методично цінною для майбутніх учителів початкової школи, оскільки дає змогу добирати педагогічні засоби не випадково, а відповідно до цілей виховного впливу, вікових особливостей молодших школярів і змісту освітньої діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні, опублікованих працях. Високий ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і результатів наукового пошуку забезпечується логікою презентації наукового апарату дослідження, який сформульовано коректно й кваліфіковано. Визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження віддзеркалюють сутність порушеної проблеми й дозволяють цілісно уявити авторське бачення її розв'язання.

Підтвердженням достовірності й результативності проведеного дослідження слугує цілісне поєднання теоретичного аналізу, методичного проектування, діагностичної роботи та дослідницько-експериментальної перевірки ефективності визначених педагогічних умов. Здобувач послідовно переходить від аналізу стану наукової розробленості проблеми до уточнення понятійного апарату, визначення структури готовності, обґрунтування педагогічних умов і моделі підготовки.

Особливу вагомість становлять визначені методологічні підходи: системний, компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, особистісно орієнтований, феноменологічний і контекстний. Їх комплексне використання дало змогу розглядати підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів як багатовимірний

педагогічний процес, що охоплює ціннісну, змістову, методичну, діяльнісну й рефлексивну площину.

Зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне опрацювання здобувачем обраної проблеми, виваженість її аналізу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дало можливість досягти поставленої мети та розв'язати систему конкретних теоретичних і прикладних завдань.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти педагогічних умов, структурно-функціональної моделі, діагностичного інструментарію та навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів.

Практична значущість дослідження полягає також у розробленні авторських методичних рекомендацій з практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів. Результати дослідження можуть бути використані під час оновлення змісту освітніх компонентів професійної підготовки, організації педагогічних практик, розроблення виховних подій, інтегрованих уроків, методичних матеріалів, рефлексивних завдань і діагностичних процедур.

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційного дослідження належно оприлюднено в наукових працях здобувача. У списку опублікованих праць представлено наукові статті, у яких висвітлено основні результати дисертації, зокрема проблеми формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти, класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів, сутність і структуру готовності вчителя до відповідної діяльності, функції вчителя початкової школи, підготовку майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів, ціннісно-мотиваційні основи досліджуваного процесу.

Матеріали дисертації також апробовано в тезах наукових доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах. Тематика публікацій корелює з логікою дисертації, відображає її ключові теоретичні, методичні й практичні результати та підтверджує достатній рівень апробації наукового пошуку.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Рецензована дисертація має чітку структуру, включає анотацію українською мовою, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Структура роботи відповідає меті та завданням дослідження і сприяє забезпеченню логіки в представленні матеріалу та його змістовій завершеності.

У **вступі** здобувачем комплексно окреслено науковий апарат. Обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено суперечності, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічні засади, наукову новизну, практичне значення, апробацію та публікації. Особливо важливим є те, що актуальність дослідження розкрито в умовах воєнного стану, євроінтеграційних

трансформацій та потреби збереження національної ідентичності українського суспільства.

Перший розділ дисертації засвідчує глибину теоретико-методологічної підготовки здобувача. У ньому розглянуто стан наукової розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів; проаналізовано сутність феномену національної ідентичності; розкрито вікові особливості її становлення в молодшому шкільному віці; обґрунтовано зміст готовності майбутнього вчителя до виконання відповідної професійно-виховної функції. Важливим науковим результатом першого розділу є також розроблена автором класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів, що охоплює семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби. Їх систематизація за функціональним призначенням дала змогу показати, що формування національної ідентичності учнів початкової школи має здійснюватися не епізодично, а через цілісну систему педагогічно доцільних, віковідповідних і культурно значущих засобів.

Особливу наукову цінність становить авторське узагальнення, відповідно до якого готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів постає як інтегрована професійна якість, що об'єднує ціннісну позицію педагога, знання про національну ідентичність, методичний інструментарій, здатність до організації виховної діяльності та професійної рефлексії. Розроблена класифікація педагогічних засобів логічно доповнює це положення, оскільки конкретизує інструментальну основу діяльності майбутнього вчителя та забезпечує перехід від теоретичного осмислення феномену національної ідентичності до практичного добору засобів її формування в освітньому процесі початкової школи.

Другий розділ дисертації презентує ґрунтовний рівень теоретико-методичної підготовки здобувача щодо визначення й обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, а також розроблення структурно-функціональної моделі досліджуваного процесу. До безсумнівних позитивів слід віднести логіку поетапної реалізації педагогічних умов, що охоплює етапи ініціації, опанування та взаємопроникнення. Така етапність забезпечує поступовий перехід від ціннісного усвідомлення майбутнім учителем значущості національної ідентичності до опанування методичного інструментарію та практичної здатності реалізовувати відповідні виховні завдання в освітньому процесі початкової школи.

Імпонує авторська позиція щодо аксіологізації та смислової персоналізації підготовки майбутніх учителів, оскільки формування національної ідентичності молодших школярів неможливе без внутрішньої ціннісної позиції самого педагога. Не менш важливою є міждисциплінарна інтеграція національно-ідентичнісного змісту в освітні компоненти професійної підготовки, а також практико-орієнтоване моделювання педагогічних ситуацій, що дає майбутнім учителям змогу перейти від знання до педагогічної дії.

Заслуговує на схвальну оцінку розроблена здобувачем структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів.

Її побудова є логічною та методологічно виваженою, оскільки модель охоплює методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностико-результативний блоки.

Методологічно-цільовий блок інтегрує соціальне замовлення, мету, завдання, методологічні підходи та принципи підготовки.

Змістово-процесуальний блок конкретизує педагогічні умови, етапи, форми, методи, засоби й організаційні механізми формування готовності.

Діагностико-результативний блок відображає компоненти готовності, критерії, показники, рівні її сформованості та очікуваний результат.

Важливо, що структурно-функціональна модель відображає внутрішню логіку підготовки майбутнього вчителя, уникаючи декларативного характеру: від аксіологічного прийняття національно-громадянських і європейських цінностей через міждисциплінарне опанування змісту та методик до практико-орієнтованого моделювання квазіпрофесійної і реальної педагогічної діяльності.

Саме окреслена побудова моделі забезпечує цілісне уявлення про процес підготовки майбутніх учителів початкової школи та підсилює прикладну значущість дисертаційного дослідження.

Третій розділ дисертації, відповідно до заявленої логіки дослідження і змісту роботи, спрямований на експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. У ньому висвітлено організацію, перебіг та результати дослідницько-експериментальної роботи. Аналіз динаміки сформованості готовності майбутніх учителів за визначеними критеріями, показниками і рівнями, підтвердив ефективність запропонованих педагогічних умов і структурно-функціональної моделі.

Заявлена логіка третього розділу є методично виправданою, оскільки безпосередньо пов'язана з метою, завданнями, педагогічними умовами, діагностичним інструментарієм і очікуваними результатами дослідження.

Окремої позитивної оцінки заслуговують додатки до дисертації, які істотно підсилюють її діагностичну, методичну й технологічну цінність. Зокрема, у додатку подано рамку поетапної реалізації педагогічних умов, у якій послідовно поєднано етапи підготовки, педагогічні умови, компоненти готовності, освітні компоненти-носії, організаційні поля, продукти діяльності та інструменти діагностики. Це надає дослідженню технологічної завершеності й робить його придатним для практичного впровадження у фахову підготовку майбутніх учителів початкової школи.

Важливою перевагою навчально-методичного забезпечення є орієнтація на реальні продукти діяльності здобувачів освіти. У матеріалах дисертації простежується перехід від теоретичного опанування проблеми до створення сценаріїв виховних подій, медіапроектів локальної спадщини, портфоліо ціннісних виборів, рефлексивних щоденників, інтегрованих уроків, квестів, ігрових і мистецьких розробок. Завдяки окресленому підходу підготовка майбутніх учителів набуває знаннєвого та діяльнісно-рефлексивного характеру

водночас, що особливо важливо для формування готовності до роботи з національно-ідентичнісним змістом у початковій школі

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Аналіз поданих матеріалів дає підстави зробити висновок, що здобувач дотримується загальних вимог академічної доброчесності. У тексті дисертації використані наукові праці, нормативні документи та інші джерела мають відповідні покликання. Анотація відображає основні положення дисертації, її мету, завдання, наукову новизну, практичне значення, педагогічні умови, модель і очікувані результати дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення дисертаційного дослідження Демченка Віталія Миколайовича, вважаємо за необхідне в контексті наукової дискусії висловити окремі зауваження та рекомендації:

1. У дисертації ґрунтовно проаналізовано феномен національної ідентичності та його значення для молодших школярів, однак окремі споріднені поняття, зокрема «національна ідентичність», «національно-культурна ідентичність», «громадянська ідентичність» та «патріотична свідомість» інколи функціонують у близькому смислового полі. Більш виразне розмежування цих категорій дозволило б посилити понятійно-термінологічну точність роботи.

2. У роботі виокремлено семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні засоби, що є вагомим результатом дослідження. Водночас доцільно детальніше пояснити критерії віднесення засобів до певної групи, уникнути дублювання функцій між групами, а також надати рекомендації для педагогів щодо вибору засобів залежно від мети уроку, віку дітей та очікуваного виховного результату.

3. Дослідження значно виграло б від поглибленого висвітлення психолого-педагогічного супроводу майбутніх учителів у процесі формування ціннісно-смислової позиції. Оскільки робота стосується методичної та особистісної готовності педагога у нерозривній єдності, варто ширше розкрити механізми підтримки рефлексії, шляхи подолання стереотипів, процеси осмислення власної професійної ідентичності, а також розвиток емоційно-етичної чутливості та відповідальності майбутнього вчителя за виховний вплив.

4. У роботі зазначено важливість практико-орієнтованого моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності, однак більш розгорнуте представлення фрагментів конспектів, виховних ситуацій, сценаріїв подій, рефлексивних карт, експертних рубрик і прикладів самоаналізу студентів посилює б прикладну цінність дисертації для закладів вищої педагогічної освіти.

Висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний і рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її наукової новизни, теоретичної і практичної значущості.

Висновок. Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація на тему: «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від

12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор – Демченко Віталій Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Олена ГОМОНЮК

Підпис Олени ГОМОНЮК засвідчую
Проректор з наукової роботи

Олег СИНЮК